

Еμίνακο

Науковий щоквартальник
№ 1 (21) (січень-березень)
Том 2

Київ-Миколаїв
2018

УДК 94 (477) : 930.1 (045) «1921»

ТАБІР ІНТЕРНОВАНИХ ВІЙСЬК УНР У КАЛІШІ, ПОЛЬЩА (ПЕРША ПОЛОВИНА 1921 р.): МОРАЛЬНИЙ СТАН СТАРШИНСТВА ТА ЗАХОДИ З ЙОГО НОРМАЛІЗАЦІЇ*

Ігор Срібняк

Київський університет імені Бориса Грінченка
Україна, 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2
e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

Окреслена дослідницька проблема вже перебувала у полі наукової уваги кількох дослідників у другій половині 1990-х рр., свідченням чого стала публікація низки монографій (як у Польщі, так і в Україні), які містили стислу інформацію про Калішський табір окресленого часу [2; 3; 4; 7]. Спеціально дослідженню історії цього табору був присвячений науково-популярний нарис О. Колянчука [8], в якому автор побіжно зупинився на деяких аспектах культурно-освітньої та видавничої діяльності вояків-українців у Каліші, пунктирно окреслив роботу більшості творчих і громадських осередків українського вояцтва у ньому, майже не використовуючи при цьому архівних матеріалів.

Нині існує нагальна потреба наново звернутись до дослідження цієї теми з метою максимального залучення архівних матеріалів, а також інших груп джерел. Дана стаття значною мірою ґрунтується на використанні архівних документів, а також матеріалів таборового часопису «Запорожець». Їх опрацювання

дозволяє достатньо повною мірою реконструювати настрої інтернованого у таборі старшинства армії УНР. Відтак метою даної розвідки є здійснення аналізу таборового повсякдення інтернованих вояків-українців у таборі Каліш (Польща) у першій половині 1921 р.

21 листопада 1920 р. армія УНР, ведучи безперервні бої більшовицькими військами, була змушена відступити за Збруч. Після цього військово майно та зброя були передані польській владі, а особовий склад Військ УНР, у відповідності з міжнародними нормами, мав бути інтернованим. Місцем перебування українських військ стали шість спеціальних таборів (Александрів Куявський, Піотрків Трибунальський, Пикуличі, Ланцут, Вадовиці та Каліш), які мали відповідну інфраструктуру для розміщення українського вояцтва.

У таборі Каліш (№ 10) вже у грудні 1920 р. був зосереджений особовий склад 2-ої Волинської та 3-ої Залізної стрілецьких дивізій армії УНР. Станом на 20 січня 1921 р. у таборі перебувало 3099 старшин і козаків, але нагальним

Рис. 1. Загальний вигляд табору Каліш, 1924 р.
(з колекції світлин, зібраних батьками Р. Дешко)

* Дану статтю було підготовлено завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету, за ініціативи якого 2014 р. була започаткована щорічна Нагорода імені Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням її Капітули з числа делегатів від 25 університетів і вищих шкіл Польщі.

завданням було зведення у цьому таборі всіх підрозділів згаданих дивізій, які все ще залишались у Вадовицях та Александрові (загалом – 1300 вояків). Сам табір був розрахований на прийом 4500 осіб [6, с. 427]. Зберігаючи свою структуру та штаби (структуру згаданих дивізій із зазначенням командного складу бригад і полків див. [4]), згадані дивізії були зведені в одну групу інтернованих Військ УНР, начальником якої було призначено генштабу генерал-хорунжого Олександра Удовиченка. Невдовзі до «Калішської» групи також додатково увійшли деякі дрібніші підрозділи, зокрема – залага панцерного потягу «Кармелюк», Охорона Головного Отамана й ін. [9, арк. 51].

Табір мав також лазню, водокачку з напірною вишкою, електричну станцію, кухню, театр та інші допоміжні споруди. Частина театральної зали було відведено під старшинське зібрання та церкву. У помешканнях і на подвір'ї табору підтримувався зразковий порядок. Його територія була оточена дротом і дерев'яною загорожею, інтерновані мешкали в утеплених дощаних бараках з двоярусними нарами (для козаків) і ліжками для старшин. Бараки у Каліші мали електричне освітлення та вентиляцію, умови життя українського вояцтва тут, порівняно з іншими таборами, були найкращими (виходячи хоча би з того, що кожен таборянин мав сінник і ковдру, а також дві зміни білизни). Власне таким видався Калішський табір представникові Міністерства преси і пропаганди Уряду УНР, повідомлення якого було приміщене у комунікаті цього відомства від 20 лютого 1921 р. [5, с. 21-22].

Завдяки чіткій роботі таборових лазні та пральні у Каліші вдалось запобігти поширенню пошесних хвороб серед вояцтва. Хворі таборяни отримували лікарську допомогу у

польському медпункті, в якому працював український медичний персонал. Крім того, у таборі було розгорнуто «Військовий запасовий шпиталь» на 25 ліжок, але ця кількість на думку згаданого урядовця Каліш потребувала на десятикратне збільшення койко-місць. У свою чергу – польська комендатура максимально сприяла у забезпеченні таборян лікарськими послугами, виділяючи достатню кількість приміщень для медичного обслуговування українського вояцтва [10, арк. 109зв.].

За даними Військового міністерства УНР – у таборі була досить добре налагоджене та харчування інтернованих, коли за домовленістю з командуванням групи польська інтендантура передавала всі продукти безпосередньо до таборової кухні, де вже українськими армійськими кухарями готувалась всі страви. Крім того, для поліпшення харчування з дивізійних кас на цю мету витрачались визначені суми [12, арк. 76].

Ця обставина була окремо відзначена «відпоручником» військово-санітарної управи Військового міністерства УНР, який у своєму рапорті до заступника міністра охорони здоров'я УНР повідомляв про дотримання польською владою норм видачі «хліба, м'яса, жирів, круп, зелені» та додаткові заходи командування групи задля урізноманітнення дієт інтернованих [10, арк. 109зв.]. Важливим було й те, що з початком інтернування при 3-й дивізії продовжив свою діяльність «Військовий Кооператив Залізної дивізії», який здійснював торгівлю різним крамом у таборі, видавав позики, спрямовував частину зароблених коштів для потреб хворих [11, арк. 3-10зв.].

Але об'єктивно умови життя інтернованого українського вояцтва у таборі були досить складними. Вже у березні 1921 р. ситуація з

Рис. 2. Загальний вигляд однієї з «вулиць» табору Каліш та його мешканців, 1926 р. (з колекції світлин, зібраних батьками Р. Дешко)

постачанням суттєво змінилася, бо польська влада перестала дотримуватися визначених норм забезпечення українського вояцтва провіантом, а також часто обмежувала видачу вугілля для обігріву бараків. За спогадами одного з таборян, інтерновани мали у цей час досить скудний продовольчий пайок, дуже потерпаючи внаслідок цього. Ділячись своїми враженнями від перебування у таборі таборянин «Діміч» писав: «Голод зтягує шлунок. Звичайно не справжній голод, а хронічне недоїдання. Недоїдання, коли ви відчуваєте як з кожним днем все більше і більше Вас охоплює апатія, ви тратите сили, робитесь байдужим і одна думка опановує вами – це думка як би наїстися. Один вид хліба у вас викликає слину. Ви певні, що зможете з'їсти все...» [1, с. 8].

У таких непростих умовах дехто з інтернованих старшин переставав перейматись власним виглядом, але не втрачав сили та бажання до виживання. Намагаючись повернути до цього явища увагу загалу таборян, таборовий часопис розмісив на своїх шпальтах узагальнений опис такого типу старшин: «Брудненький, неохайний, в різнокольоровому одязі, в потертих чоботах, він подібний до кого хочете, тільки не до старшини. З-під старенького френча виглядає комір брудної сорочки, але вигляд не пригноблений бідністю, а навпаки гордовитий, сміливий, хитрий. Це агент по продажі всякого майна. Тандитник. Він же мишурес. Він же контрабандист» [1, с. 11].

Ця категорія вояцтва займалась перепродажем усього, що тільки можна було, а також постачала до кантин (буфетів) товар, маючи з усього свої комісійні та «і все, що вдасться «зажати» між пальці від пильного ока даючого на комісію». І хоча приватна доставка будь-яких товарів до табору була суворо заборонена (продукти і речі мали закуповуватись централізовано правлінням кантин), «комісіонери» знаходили можливості обійти цю заборону. Всі вони були «байдужими і сміливими людьми», які не боялись потрапити на таборову гауптвахту, тим більше, що тяжчі покарання до них не могли бути застосовані (процедура переведення інтернованих до карного табору у Домб'є за поданням українського командування була дуже ускладненою) [1, с. 11]. Отримавши свої комісійні, ці «підприємці» інколи ввечері сідали за гру в лото або у карти. Дехто з інтернованих у пошуках тимчасової розради, вигравши чи заробивши гроші – вдавався до пиятики [1, с. 12, 14-15].

Сімейним старшинам надавалось право мешкати поза табором (за умови їх фінансової

спроможності орендувати помешкання поблизу табору). Дехто з неодружених інтернованих старшин прагнув скористатись таким привілеєм, для чого треба було знайти свою «половинку». Невідомий автор спогадів констатував, що це можна було зробити з легкістю, бо потрібна для цього жінка знаходилась, «аби гроші». Щоправда «тимчасова дружина з примхами: потребує того, другого». А як гроші закінчуються, «друга половина» такого старшини-невдахи може почати «здивлятися на «жука нічного» (тут: іншого неодруженого старшину. – І.С.) [...] байдуже їй, що жук нічний в решті решт опиниться теж без грошей. Знайдеться третій. І так далі – без кінця, доки стане молодости, краси, свіжости. А потім в одставку, як кажуть, без пенсії і мундиру». З гіркотою автор цього допису констатував: «І скільки їх таких вже пройшло та пройде тимчасових дружин. Гарних, молоденьких, освічених. При других умовах і в іншому стані це були б чудові жінки й матері [...]. В сучасний же мент...» [1, с. 10].

Рис. 3. Начальник 3-ої Залізної стрілецької дивізії Армії УНР генштабу генерал-хорунжий Олександр Удовиченко (в однострої полковника), 1919 р.
(Архів ОУН в УІС, Лондон, ф.30, оп.3, од.зб.17, од.обл.4).

Все це посилювало у частини старшинства почуття моральної зневіри, про що прямо свідчив один з наказів 3-й Залізній стрілецькій

дивізії від 22 квітня 1921 р. за підписом її командувача генерала О.Удовиченка (повністю текст цього наказу наведено у [4, с. 114]) та начальника штабу полковника М. Пересади. У ньому, зокрема, зазначалось, що за час перебування у таборі серед старшин дивізії з кожним днем поширюються «сварки, п'янство, інтриги, котрі по більшості кінчаються нанесенням образи фізично. Це стало серед старшин звичайним явищем, на котре ображені старшини навіть не реагують, не вважаючи це за образу одержання удару по обличчю». Особливо ганебним, на думку командувача дивізії, було те, що «образивши один другого фізично, на підставі брудних та дрібних інтриг, такі старшини ідуть шукати захисту у своїх командирів, не маючи мужності реагувати у відповідний спосіб на нанесення йому образи і тим примушують своїх командирів розбиратися в брудних справах, котрі зовсім не торкаються служби» [12, арк. 158]. Намагаючись оздоровити ситуацію, генерал О.Удовиченко вдається до надзвичайного заходу – за його наказом серед старшин запроваджувалися дуелі*.

Оздоровити ситуацію у середовищі старшинства могло б відновлення виплати йому грошового забезпечення, проте державна скарбниця УНР була цілком порожньою. Про це, зокрема, свідчить таємний рапорт (ч. 29/т від 17 травня 1921 р.) генерала О.Удовиченка до командувача Армії УНР, в якому йшлося про цілком незадовільне становище дивізії «в грошовому відношенні», яке погіршилось настільки, що «надалі при таких обставинах вся організація дивізії буде вщент зруйнована і налагодити її буде надзвичайно тяжко». Внаслідок цілковитої відсутності будь-яких грошових засобів «відсутні можливості нормально працювати», а крім того – «на цьому ґрунті більшість старшин та козаків виявляють надзвичайну нервовість і піддаються ріжним впливам». О.Удовиченко повідомляв, що цей рапорт передано сотником Дудкевичем, якому випозичені на подорож 1500 марок польських і надалі підтримувати зв'язок з командуванням дивізії вже не зможе через повну відсутність коштів [13, арк. 32-32зв.].

Напевно, що відсутність позитивних зрушень у справі грошового забезпечення таборян спонукала О.Удовиченка звернутися з ра-

портом (ч. 79 від 2 червня 1921 р.) до Головного Отамана Військ УНР С.Петлюри, в якому була сформульована низка пропозицій, реалізація яких, на думку генерала, сприяла б поліпшенню становища інтернованих у таборах. Відзначаючи вміння С.Петлюри «завжди [...] прислухатися до голосу Армії», О.Удовиченко просив не сприймати його рапорт «не як [...] скаргу або втручання в політику, а як на голос козака і громадянина У.Н.Р., в серці котрого все наше сучасне життя викликає бурю душевних страждань». Таке звернення було обумовлено й тим, що О.Удовиченко, як начальник однієї з кращих дивізій армії УНР, усвідомлював свою відповідальність не тільки перед урядом, «але ж і перед декількома тисячами найкращих синів України» [13, арк. 60].

За його спостереженнями, під час свого майже восьмимісячного перебування у Польщі «зусиллями усього командного складу Армія не тільки не розпалась, а навпаки викристалізувалась і очистилась від непевного та непотрібного елементу». Між тим, «праця по будівлі та організації Армії», на думку О.Удовиченка, була «ще далеко не викінченою», і тому вона ще «не уявляє з себе тої одноманітності в системі навчання, виховання, бойової здатності, при котрій її можна було би назвати цілком організованою Армією». О.Удовиченко не вбачав у цьому провини командного складу Армії УНР, бо «кожний з них робив все те, що він рахував необхідним і наскільки в кожного було опиту (досвіду. – *І.С.*) і розуміння своєї справи». Натомість великим недоліком, на думку генерала, була «відсутність пляномірної системи в організації Армії та повна бездіяльність наших центральних Установ, котрі мусили проявити більш енергії і поставити на один рівень всі частини Армії» [13, арк. 60-60зв.].

Можливо, що цьому завадили несприятливі умови перебування урядових структур на теренах іншої держави, але ж й армія знаходилась у ще менш сприяючих таборових умовах. Як «приклад бездіяльності» центральних органів військового управління О.Удовиченко наводив відсутність до цього часу статутів, які так і не були розроблені, або будучи розробленими – так і не були надіслані до дивізій, у силу чого інтерновані змушені продовжувати навчання за старими російськими «зразками». Армії конче бракувало військових підручників, і коли деякі дивізії самостійно здійснили переклад статутів і деяких підручників із західних мов – виявилось, що вони не можуть бути надруковані, бо відсутній папір. Між тим у міністерстві господарства Уряду УНР зберігались

* Щоправда, автором не віднайдено документів, які підтверджували би проведення дуелей між старшинами. З великою часткою вірогідності можна стверджувати, що жодної дуелі у таборі не відбулося, а сам наказ мав справляти лише психологічний вплив на невтриманих офіцерів.

«тисячі пудів паперу», які відпускались у комерційний продаж [13, арк. 60зв.].

Мали місце й інші негативні, на думку генерала, явища – як-то: відсутність положень, які б регламентували проходження служби старшиною та козаком, положень про пенсію, про нагороди, про військові суди; не було розроблено жодної інструкції тиловим інституціям (комендатурі, етапним і жандармським відділам, службі контррозвідки та військовій поліції), внаслідок чого у цих підрозділах панував «цілковитий хаос». Особливо гостро відчувався брак української військової літератури, внаслідок чого – «на великий жаль і сором ми до сього часу провадимо навчання та читаємо книжки на російській мові, а Наша Народня мова ігнорується». На жаль, констатував О. Удовиченко, всі зусилля дивізій з підготовки перекладів – не зустріли підтримки з боку вищих військових установ УНР, в силу чого доходив цілком слушного висновку: «До того часу, поки ми не будемо вчити в Армії на Рідній мові, – у нас не буде Національної Армії» [13, арк. 60зв.].

Значною мірою, у зв'язку з цим, інтернована Армія УНР не була на той час готова, на думку О. Удовиченка, до виконання завдання визволення України з-під більшовицького панування, а командний склад зробив лише 20% від того, що він міг дійсно зробити за умови роботи на повну силу. У цьому контексті О. Удовиченко ставив питання про винуватців такого стану, і доходив висновку, що «більшість вини спадає на самий Уряд У.Н.Р.», члени якого проводили безліч нарад, приймаючи на них рішення «працювати тільки на Армію», але дійсністю є те, що «ці наради і побажання були лише нравственным переживанням учасників їх, і ці побажатели були далеко від того, аби ці побажання провести в життя» [13, арк. 60зв.].

Далі генерал висловлював дуже критичні судження на адресу Уряду УНР, який замість того, щоб допомагати армії грошми – навпаки спрямовував «кожну марку» на власні потреби та «центральної установи», у силу чого «Армія одержувала гроші з великими труднощами і завжди в незадовольняючій кількості». О. Удовиченко небезпідставно припускав, що «мабуть ці гроші були потрібні Уряду для утримання нікому непотрібного і дуже великого штату урядовців», у силу чого «Армію в грошових питаннях завжди обділювали». Він наводив кричущі випадки недоцільного витрачання грошей, коли «чини міліції, знаходячись по таборах і нічого абсолютно не роблячи,

до сього часу отримують кошти», і порівнював їх зі старшинами та козаками стрілецьких частин, які «працюючи цілий день, отримали платню лише один раз», а військові інваліди та хворі «страшенно бідували та вмирили без допомоги».

У той час як інтерновані мерзли у бараках, у т.ч. і через відсутність скла у шибках, голодували – міністерство господарства УНР пустило у вільний продаж вагон скла та партію оселедців. За підрахунками О. Удовиченка – «75% грошей пішло на утримання центральних установ, навіть ті гроші, що останній раз були видані Польським Урядом лише на Армію і кількості 10.000.000 марок п[ольських], були нагло перехоплені Українським Послом в Варшаві п[аном] Михайловим і пішли не на Армію, а на утримання Уряду». Такі дії дипломата генерал справедливо називав «шкурніцтвом» і класифікував його як «карний вчинок», роблячи сумний висновок: «у нас завжди була така турбота об Армії». Ці безвідповідальні дії уможливились тим, що найбільшою мірою покарання за серйозні проступки, і навіть злочини, для урядовців ставала їх відставка. Ані Рада Республіки, ані Вища Військова Рада «в обороні інтересів Армії не пішла від слів до діла», наслідком чого «Армія була пасинком і велика страждальниця та мовчальниця» [13, арк. 60зв.-61].

Далі О. Удовиченко подавав свої спостереження про дійсну ситуацію в інтернованій Армії УНР на той час (початок червня 1921 р.), становище якої «не тільки не поліпшалось, а навпаки значно погіршалось», у силу чого «праця в Армії проводиться значно меншим темпом і поволі завмирає», і коли не вжити серйозних заходів, то «все піде на шлях швидкого розвалу Армії». В її середовищі точиться боротьба між двома тенденціями: «за існування Армії» і «втрати віри в нашу ідею». І якщо Армія УНР до цього часу «зберегла свою мощь дякуючи лише тому здоровому духу, котрий в ній панував, глибокому патріотизму та тому запасу моральних сил, котрі кожний з нас приніс з України, і глибокій вірі в скорий поворот на Україну». Але «перебування в таборах при тяжких умовах, витягнуло той запас моральних сил, нерви у всіх напружені», і подальша відсутність матеріальної підтримки неодмінно призведе до дуже небажаних наслідків для Армії УНР. Справа у тім, що «віра в скорий поворот на Україну в масі козацтва гине», наслідком чого посилюється «апатія і глибокий песимізм, а ще гірше – дезерція». Якщо такі тенденції не побороти, такі настрої будуть по-

силюватись, а відтік з армії слабкодухих елементів – посилюватиметься [13, арк. 61].

У своєму рапорті О.Удовиченко вказував і на одну з головніших причин такого сумного становища інтернованих вояків-українців. На його глибоке переконання – діяльність МЗС УНР і Дипломатичної місії УНР у Варшаві не відповідала своїм завданням, а їх робота спричиняла тільки «незадоволення та глибоке обурення». Ігнорування інтересами інтернованих співробітниками цієї місії, їх «інтриги і суперечки» з головою Військово-ліквідаційної місії УНР генералом В.Зелінським, на думку О.Удовиченка, підривали авторитет не тільки Уряду УНР, але й Головного Отамана. З іншого боку, деякі плани польської влади – аж до цілковитої ліквідації таборів – викликали «буквально паніку навіть серед командного складу», а діяльність деяких урядових осіб не тільки провокувала, але й в корні підривала «віру в Уряд, а навіть в саму ідею нашої боротьби». Віра вояків «в повстання на Україні» теж похитнулася, бо «тії обмежені засоби та кошти, котрими організатори повстання гадають зробити його, невисилка до сього часу повстанців з Армії, котрі рвуться до праці» не дозволяють сподіватись на його успішне проведення [13, арк. 61].

Останні події в середовищі інтернованих (спроби вояків Окремої кінної дивізії перейти на польську службу, готовність частини вояцтва виїхати до радянської України після оголошення їм амністії, звільнення з таборів тієї категорії вояків, які народились на теренах Польщі) засвідчували, на думку О.Удовиченка, втрату у вояцтва «надії на будучність» і посилювали розкладові процеси в Армії УНР. Генерал вважав, що «Армія знаходиться напередодні розвалу», і для запобігання подальшому падінню слід було віднайти матеріальні засоби та підтримати «дух козацтва і віру в ті ідеали, за котрими воно йшло». У кінці свого рапорту О.Удовиченко пропонував негайно скоротити до мінімуму штати центральних установ, захистити інтереси армії перед польським урядом, поліпшити умови її утримання у таборах, докласти всіх зусиль для організації повстання в Україні, не допускати будь-яких «непорозумінь» у Дипломатичній місії УНР у Варшаві [13, арк. 61-61зв.].

Також О.Удовиченко висловлював сподівання, що висловлені ним побажання будуть почуті Головним Отаманом, бо вони є відлунням його «душевних страждань» і голосом українського патріота. Щирість думок українського генерала та його глибоке занепокоєння

долею інтернованої Армії УНР засвідчив і його наступний рапорт (ч. 80, без зазначення дати), в якому О.Удовиченко, з огляду на своє надзвичайне «переутомлення», просив про своє звільнення з посади командувача 3-ої Залізної стрілецької дивізії – із залишенням у складі армії УНР [13, арк. 62] (це його прохання не було задоволено. – *І.С.*).

Головним спонукальним чинником до написання рапорту такого змісту став надзвичайно пригноблений моральний стан інтернованого вояцтва, який погіршувався кожного дня внаслідок цілковитої відсутності коштів, потрібних для задоволення його елементарних життєвих потреб. Таборяни дедалі більше втрачали віру у спроможність командування змінити цю ситуацію, бо на всі прохання та звернення уряд відповідав тільки самими обіцянками. Все це створювало сприятливий ґрунт для більшовицької агітації, у таборі успішно провадилась «шалена агітація по розкладу дивізії». Істотно збільшилось дезертирство: тільки впродовж тижня (3-10 липня 1921 р.) 3-тя дивізія втратила понад 50 вояків, які самовільно залишили табір, ставши дезертирами [14, арк. 39-39зв.].

У додаток до всіх цих проблем – на початку липня 1921 р. у таборі з'явився офіцер польської армії, який розпочав вербовку до Французького іноземного легіону. Попри протести О.Удовиченка та заборону вступу до легіону Головною Командою Військ УНР, за підтримки коменданта табору вербувальник зумів провести запис бажаючих (близько 300 осіб). Щоправда, після вжитих командуванням дивізії заходів кількість бажаючих зменшилась втричі (до 100 осіб) [14, арк. 39зв.].

Очевидно, що зміст рапортів О.Удовиченка не залишився поза увагою Головної Команди Військ УНР, спонукавши її та Уряд УНР до докорінної зміни основних акцентів їх діяльності. З метою економії коштів та їх доцільного використання – апарати міністерств підлягали радикальному скороченню. Військове міністерство УНР вжило негайних заходів для забезпечення армії статутами – вже 15 липня 1921 р. своїм рапортом ч.66-т генерал О.Удовиченко повідомляв про вихід на навчання «в полі» всіх частин 3-ої дивізії, які отримали перед цим новий Польовий статут. І хоча у цей час культурно-освітня праця у таборі майже припинилась через відсутність матеріальних засобів (систематично працювали лише дивізійна юнацька школа, «гімнастично-фехтунковий курс» і школа урядовців) [14, арк. 39], загальна ситуація поволі змінювалась

на краще. Цьому сприяв і приїзд Головного Отамана С. Петлюри до Калішу 22-24 липня 1921 р.

Важливим було й те, що протягом літа 1921 р. було істотно поліпшено харчування інтернованих (щоправда, це мало тільки сезонний характер). І хоча частині вояцтва бракувало одягу та взуття, тепла пора року дозволяла тимчасово не зважати на цю обставину. Поліпшенню морального стану таборян у цей час сприяло надходження відомостей про активізацію партизансько-повстанського руху на українських землях, який розгортався здебільшого під гаслами УНР. З огляду на це частина інтернованих була готова й надалі витримувати невигоди таборового існування, сподіваючись у короткому часі відбутися до України з таємними дорученнями від штабу генерала Ю. Тютюнника.

Істотне значення мала й та обставина, що у літню пору року утримання таборів потребувало значно менших видатків від польської влади, у зв'язку з чим більші кошти спрямовувались на ремонтні роботи та забезпечення роботи таборових служб. У свою чергу це позитивно позначалось на побутових умовах тієї частини інтернованих, які продовжували залишатись у таборі. Нарешті, значна частина таборян у цей час залишила табір, будучи відряджена для проведення різних робіт у складі робітничих команд. За їх виконання інтерновані отримували щоденну грошову винагороду, що дозволяло їм зробити заощадження, або витратити для придбання найнеобхідніших речей, а також поліпшити своє харчування.

Таким чином, попри всі складнощі таборового існування інтерновані вояки-українці у Каліші продовжували будувати своє життя на військових засадах, сподіваючись на відновлення УНР. Сам табір залишався одним з найбільших місць скупчення українського вояцтва, які у своїй переважній більшості послідовно обстоювали національно-визвольні гасла, та були готові до продовження збройної боротьби з червоною Росією.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Діміч. В сумерках життя // Запорожець: літературно-науковий тижневик Війська Запорозького. Каліш. 1921. Ч. 3 (березень). С. 8-12.
2. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920-1939 рр. Львів. 2000. 276 с.
3. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.). Київ, 1999. 352 с.
4. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.). Київ-Філадельфія. 1997. 187 с. (код доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19901>)
5. Троцинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ, 1994. С. 21-22.
6. Українська революція. Документи 1919-1921 / Ред. Т. Гунчак. Нью-Йорк. 1984. С. 427.
7. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924. Toruń. 1997. 209 s.
8. Kolańczuk A. Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920-1939. Kalisz-Przemysł-Lwów, 1995. 96 s.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф.1075. Оп.2. Спр.529. Арк.1-76.
10. ЦДАВО України. Ф.2562. Оп.1. Спр.32. Арк.1-149.
11. ЦДАВО України. Ф.3525. Оп.1. Спр.2. Арк.1-28.
12. ЦДАВО України. Ф.1075. Оп.2. Спр.476. Арк.1-178.
13. ЦДАВО України. Ф.1075. Оп.2. Спр.479. Арк.1-69.
14. ЦДАВО України. Ф.1075. Оп.2. Спр.474. Арк.1-55.

Срібняк Ігор Табір інтернованих Військ УНР у Каліші, Польща (перша половина 1921 р.): моральний стан старшинства та заходи з його нормалізації

У статті аналізуються умови перебування інтернованих вояків-українців у таборі Каліш (Польща) у першій половині 1921 р. На основі використання архівних документів і матеріалів таборового часопису «Запорожець» автором було зроблено висновок про те, що таборове повсякдення вояків було позначене значними труднощами, пов'язаними з майже повною відсутністю належних їм грошових виплат. Внаслідок цього у середовищі інтернованих і, зокрема, старшинства, посилювались окремі прояви деморалізації. Щоправда, влітку 1921 р. заходами українського командування та польської влади ситуацію вдалось змінити на краще. Цьому сприяло і відрядження значної кількості таборян для проведення різних робіт у складі робітничих команд. За їх виконання інтерновані отримували щоденну грошову винагороду, що дозволяло їм зробити заощадження, або витратити для придбання найнеобхідніших речей, а також поліпшити своє харчування. Попри всі складнощі таборового існування інтерновані вояки-українці у Каліші продовжували будувати своє життя на військових засадах, сподіваючись на відновлення УНР.

Ключові слова: табір, інтерновані, старшини, Олександр Удовиченко, Каліш, Польща

Срібняк Ігорь Лагерь интернированных Войск УНР в Калише, Польша (первая половина 1921 г.): моральное состояние офицерства и мероприятия по его нормализации

В статье анализируются условия пребывания интернированных воинов-украинцев в лагере Калиш (Польша) в первой половине 1921 г. На основе использования архивных документов и материалов лагерного журнала «Запорожец» автором был сделан вывод о том, что лагерная повседневность была сопряжена со значительными трудностями, связанными с почти полным отсутствием положенных им денежных выплат. Вследствие этого в среде интернированных, и в частности офицерства, усилились отдельные проявления деморализации. Однако летом 1921 г. усилиями украинского командования и польской власти ситуацию удалось улучшить. Этому помогла и отправка значительного количества интернированных для проведения разных работ в составе рабочих команд. Получая ежедневное денежное вознаграждение, интернированные могли использовать собранные деньги для приобретения необходимых им

вещей, а также улучшать свое питание. Несмотря на все сложности лагерного существования, интернированные воины-украинцы продолжали выстраивать свою жизнь на военных основах, надеясь на возрождение УНР.

Ключевые слова: лагерь, интернированные, офицеры, Александр Удовиченко, Калиш, Польша

Sribniak Ihor *The camp of interned troops of the UNR in Kalisha, Poland (first half of 1921): the moral state of seniority and take steps to normalize it*

The article analyzes the conditions of staying of interned Ukrainian soldiers in the camp of Kalisz (Poland) in the first half of 1921. Based on the use of archival documents and materials of the camp magazine «Zaporozhets», the author concluded that, that the camp of everyday soldiers was marked by considerable difficulties, related to the almost complete absence of their proper cash payments. As a result, in the environment of the interned, and in particular – seniority, individual manifestations of demoralization intensified. However, in the summer of 1921, the Ukrainian leadership and the Polish authorities managed to change the situation for the better. This was also facilitated by the travel of a significant number of Interned to carry out various jobs within the working teams. For their execution, interns received a daily cash reward, which allowed them to save or spend to buy the most essential things, as well as improve your nutrition. Despite all the complexities of the camp's existence, interned Ukrainian soldiers in Kalisz continued to build their lives on a military basis, hoping for the restoration of the Ukrainian People's Republic.

Keywords: camp, interned, elders, Alexander Udovychenko, Kalisz, Poland

Надійшла до редакції 17.01.2018 р.

Рис. 4. Голова Директорії та Головний Отаман Військ УНР С.Петлюра разом з групою українських та польських офіцерів у таборі Каліш, 1921 р.
(Архів ОУН в УІС, Лондон, ф.30, оп.3, од.зб.19, од.обл.1).